

Проф. др Гордана Будимир-Нинковић¹

Педагошки факултет Јагодина

Доц. др Александар Јанковић²

Педагошки факултет Сомбор

УДК: 371.321

ISBN: 978-86-7372-227-6, 21 (2016), p.81-88

Прегледни рад

УЛОГА НАСТАВНИКА У ПОДСТИЦАЊУ РАЗВОЈА ДАРОВИТИХ УЧЕНИКА

Резиме: У савременој школи улога наставника је веома захтевна и сложена јер извршава бројне и одговорне обавезе. Између осталих обавеза те врсте, с обзиром на изазове живота и рада у „друштва знања”, посебно је значајна његова улога у подстицању развоја даровитих ученика. Сагласно професионалним обавезама у тој области деловања наставника савремене школе, као и специфичностима које изискује васпитно-образовни рад са даровитим ученицима, у овом раду учињен је покушај да се сагледају најважније улоге или обавезе наставника на плану идентификације и подстицања развоја даровитих ученика.

Кључне речи: наставник, развој, даровити ученици, васпитно-образовни рад.

Увод

Историјски гледано, од како постоји било који облик васпитања, породични или школски, обдарена деца или ученици привлачили су посебну пажњу својих родитеља, васпитача, наставника и друштва у целини. Тим више што се даровитост, на било којем пољу корисног рада, уметничког, техничког или неког другог стваралаштва, одувек сматрала највећим индивидуалним, националним и општедруштвеним благом. Управо је то један од приоритетних разлога који и наставника савремене школе ставља у специфичну улогу или позицију. Нарочито када се у вези са његовом професионалном улогом доводи у питање подстицање развоја и социјализације даровитих ученика.

Специфичност, значај и сложеност наставникове улоге у подстицању развоја и социјализације даровитих ученика, као и сваког ученика уопште, данас је доста условљена, могло би се рећи и отежана, због великих промена или дешавања која су се догодила у „друштву знања”, изазвана радикалним променама у средствима и начину рада у свим пољима људске делатности, па и у образовању. У образовању, као посебној сфери људске делатности, до највећих промена дошло је у вези са: циљевима или очекиваним исходима, иновираним садржајима или курикулумима, примене нових концепција наставе, већим упливом у поље образовања родитеља и других фактора из

¹ budimirminkovic@yahoo.com

² prof@ptt.rs

ширег друштвеног окружења, утицаја мас-медија, примене технолошко-техничких сложенијих наставних средстава итд. Све то је испоставило значајно више захтеве пред наставника. Нарочито у смислу да се он више посвети сваком ученику појединачно, а првенствено онима од којих се у даљем цивилизацијском, техничко-технолошком, научном и сваком другом развоју друштва највише очекује, а то су даровити. Тим више, што се на раном узрасту, односно у основношколском образовању и васпитању, највише развијају способности, формирају лични ставови и усвајају вредности и норме од значаја за интеграцију сваког појединца у друштвени живот, а што, с обзиром на специфичности развоја и социјализације даровитих особа, наставника ставља у посебну професионалну улогу или позицију.

Карактеристике даровитих ученика

Даровитост једне личности или ученика (таленат, способност), како се раније мислило, највише се испољава у високом интелектуалним могућностима, а сада се, у вези с тим, све више истиче да је реч о креативним процесима и трајно високом нивоом и квалитетом резултата који се постижу у разноврсним активностима (на пољу наставе, уметности, спорта и сл.) захваљујући високим способностима. Реч је о специфичном и јединственом склопу црта личности једног ученика, па се због тога даровитост сваког ученика на посебан начин испољава. Она је конституционално предодређена или условљена, а на конкретном плану се испољава као развијена способност. Највише се развија у повољним срединским околностима и под утицајем бављења неке особе одређеним активностима, а онда у процесу васпитања, наставе, рада, индивидуалног искуства и, нарочито, стручног педагошког вођења, подстицања и усмеравања. Даровите ученике, што је посебно значајно за наставнике од којих се очекује да их уоче, карактерише и следеће: разноврсна и трајнија интересовања, укључујући и тзв. професионална интересовања, за одређене појаве из различитих области људског рада и стваралаштва, развијене специфичне способности (музичке, ликовне, драмске, спортске, техничке и др.), жеља за сазнавањем, упорност, продуктивно и флексибилно и критичко размишљање, оригиналност и сл. Развија се у подстицајним условима, па због тога није случајно што су, на пример, људи високих музичких и ликовних способности ту способност стекли управо живећи и васпитавајући на раном узрасту у срединама где су се те уметности највише цениле, неговале и упражњавале. Исто тако, није случајно ни то што се сматра да се успех у учењу и развој даровитости (способности) разликује од једног до другог ученика и да су те разлике, између осталог, у великој мери условљене и биолошким фактором, индивидуалном активношћу и мотивацијом (Ђорђевић, 1997).

Пошто су програми, организација и начин школског рада углавном прилагођени просечним ученицима, а обдарени ученици иду бржим темпом, они нису довољно ангажовани и заинтересовани јер су за њих захтеви овакве наставе прелаки, недовољно их ангажују, они им, као недовољно подстицајни,

најчешће нису ни занимљиви. Услед тога они, као и неки ученици друге врсте посебних потреба, могу реметити разредну дисциплину, игнорисати наставни рад или, чак, показати школски неуспех. Услед њихове неукључености у наставни рад такви се ученици могу издвајати из разредног колектива и формирати се као индивидуе које ће касније у животу имати тешкоћа са прилагођавањем или социјализацијом, повући се у себе, бити заокупљене собом, уображене, потцењивати друге, као и непрестано тежити да буду у центру пажње.

Улога наставника у идентификацији даровитих ученика

Први најважнији и најтежи задатак пред којим се налази наставник, као и стручна педагошко-психолошка служба школе, или стручне службе за помоћ младима при каснијем избору занимања и правца професионалног образовања је да уочи, препозна и што раније идентификује даровите ученике. Даровитост се првенствено открива праћењем ученика од стране наставника, родитеља и других особа које у том смислу могу бити од помоћи. При томе треба се имати у виду да се неке даровитости испољавају још на раном узрасту, као на пример музичке, ликовне, драмске и сл., а неке много касније. Што се тиче основношколског образовања и васпитања није случајно што је настава у садржајном погледу веома разноврсна, ни то што се захтева и разноликост у организационим формама, у погледу коришћења различитих метода, посебном односу наставника према сваком ученику, индивидуализацији наставе. Све то налаже да се сваком ученику пружи могућност да се у свим аспектима искаже или испољи у смислу интересовања, жеља и потреба, а нарочито оригиналности и могућности. Због тога непрестаним и пажљивим праћењем понашања, постигнућа и реакције сваког ученика у односу на све то наставник може лако уочити којим областима и активностима поједини ученик тежи и на ком нивоу у односу на друге ученике нешто може да уради. Уколико он при томе код неког ученика примети трајнија интересовања за поједине активности (наставне, предметне, радне, игровне) и временски константно више, квалитетније, маштовитије и оригиналније постигнуће може са доста поузданости утврдити да ли неки ученик показује даровитост или не. Уколико при томе неку врсту даровитости открије потребно је да на такве ученике скрене пажњу школској стручној служби, да консултује предметне наставнике (за музичко, ликовно, физичко, математику), да то предочити родитељима, посебно истакнутим и за таленте заинтересованим људима из појединих области уметности, спорта или неке посебне научне дисциплине. У истом смислу је и примедба да се

[...] даровитост манифестује кроз различите врсте талената, а може да се идентификује на основу ефикасности. Прву групу својстава која омогућавају даровитост чине предуслови који обухватају соматске карактеристике, способности, вештине и стечена знања. Другу групу чине динамичка својства која обухватају неспецифичну мотивацију, својства воље и личну оријентацију. Значајан део даровитости

представља креативност која се састоји од креативних способности и креативне мотивације (Ђорђевић и Максић, 2005: 129).

У вези са раном идентификацијом даровитих ученика и ефикасношћу наставника у функцијама које извршава, истичу да је најпоузданији метод, примењив за млађе ученике, њихово посматрање, праћење понашања у различитим активностима и играма (Ђорђевић и Максић, 2005). Што се тиче старијих ученика потребан је увид у резултате које они постижу у интегрисаним садржајима и активностима који обезбеђују квалитетније опште образовање. У оба случаја кључно је приметити у ком степену се испољава продуктивно мишљење и креативност.

У сврху идентификације врсте и степена даровитости појединих ученика поуздана су и одговарајућа тестирања. Она се, по правилу, практикују у службама професионалне оријентације, али је за наставника у основној школи најбољи показатељ врсте и нивоа даровитости једног ученика његова оригиналност, маштовитост, као и ниво и квалитет неког постигнућа. Исто тако, и степен лакоће којом он постиже одређене резултате, као и његова заинтересованост и тежња да се одређеним активностима бави у дужем временском периоду. Познато је да ако ученик обавезе не извршава са лакоћом и потребном тачношћу највероватније му недостаје потребне способности. Може се догодити да нема услове и потребна средства или да није довољно мотивисан, али је недостатак способности за вршење одређене активности, ипак, најзначајнији разлог успеха или неуспеха.

У психологији и пракси професионалне оријентације развијени су бројни тестови за утврђивање не само врсте и нивоа даровитости ученика, већ и професионалних интересовања, као и било ког нивоа (од најнижег до највишег) способности те особе да би могла професионално извршавати неке послове. По правилу и с обзиром на то, највише се у пракси остварује професионално усмеравање и селекција младих. Исто тако, и касније школска селекција (на пример при упису у неку стручну средњу школу или на студије, специјализацију и сл.), као и селекција професионално оспособљених кадрова приликом запошљавања и разврставања по радним местима.

Улога наставника у подстицању развоја даровитих ученика

Улога наставника у подстицању развоја даровитих ученика у великој мери је усмерена на индивидуализацију у настави. Реч је о нужности прилагођавања наставних програма, ораганизације наставе, метода, односа и других поступака појединим ученицима за које је утврђено да имају неког дара. У контексту тога стварају се и услови, васпитно или развојно подстицајна клима, прибављају потребна средства или се такви ученици упућују у одређене ваннаставне или ваншколске активности (секције, слободне активности, додатна настава, посебни обрасци и садржаји коришћења слободног времена, специјалне паралелне школе као што су музичка или балетска). У сваком случају битно је да се, полазећи од особености сваког ученика, за ког сматрамо да је у извесној мери за нешто

даровит, остварује правилно и успешно васпитање. Односно, да се у школи делује са циљем формирања свестране, слободне стваралачке, хумане и демократски оријентисане личности. Са тим циљем се, осим модернизације и прилагођавања наставе, уважавају не само специфичне личне карактеристике појединих ученика, већ и њихова предзнања, ваннаставна и ваншколска искуства, потребе, темпо рада и све друго што је у могућности и што може бити од значајног утицаја (Будимир-Нинковић, 2011). У том смислу потребно је прилагођавање наставних садржаја или курикулума, примена различитих комбинација наставних метода, средстава и других дидактичко-методичких решења, а највише да се сваки ученик на различите начине активира. Од ученика се очекује да учествује не само на наставном часу, већ и у поступцима припреме наставе, као и примене или верификације онога што је научено кроз активности које из наставе произилазе и које доприносе развоју одређених способности ученика. То је нешто што највише очекују ученици вишег нивоа способности и који су старији па се сматрају недовољно ангажованим ако се од њих очекује само да прате наставу, а не и да, заједно са наставником, учествују у свим процесима припреме, реализације наставног часа и, коначно, верификације научног.

У вези са улогом наставника у подстицању развоја даровитих ученика битним се сматра и личност наставника одређеног наставног предмета. Тако, на пример, егзактно је утврђено да креативнији ученици више успевају код наставника који су и сами креативни, јер су такви наставници, по правилу демократичнији, ученицима допуштају више слободе, подстичу их на размишљање у различитим правцима и на експериментисање, и нарочито су толерантни у односу на грешке које ученици чине. За разлику од оваквог типа личности наставника примећено је да код ауторитарних и мање толерантних наставника више успевају ученици слабијих способности. Ово због тога што првима треба више слободе, а другима, услед несамосталности, више непосредне контроле, вођења и усмеравања (Јанковић, 2007).

Међу актуелнијим концепцијама наставе, могла би бити посебно подстицајна за развој даровитих ученика тзв. *инквјери наставна метода* (Харлен, 2010; Јанковић, 2012). Према тој концепцији у наставне садржаје би требало интегрисати тзв. „велике идеје научног образовања” и приближити их ученицима обавезног образовања, слично начину научног сазнавања. То би значило да се у настави, или у процесу сазнања, више примењују методе којима се користе научници приликом проучавања појединих појава у природи. У том смислу, требало би: систематски развијати радозналост ученика, како би се заинтересовали за научне активности и дијалектичко разумевање појава у природи; подстицати их да учествују у разноврсним активностима; подстицати развој научних способности за прикупљање и употребу доказа са циљем развијања научног става; напредовање у учењу учинити да буде резултат изучавања ученицима интересантног и за живот битног садржаја; да образовање буде у складу са текућим или актуелним научним мишљењем; да наставни програми буду конзистентни са методама рада и начинима учења; да евалуација, у смислу формативног или текућег

оцењивања, има кључну улогу и да се односи на сваки циљ образовања; да програми промовишу сарадњу школе, локалне заједнице и да у реализацију укључују и научнике.

Везано за улогу наставника у подстицању развоја даровитих ученика битно је да се подстиче одговорност и самосталност ученика (Ђорђевић, 1997). У томе одговарајућу улогу играју и родитељи. Од наставника се очекује да путем пажљиво одабраних активности у које укључују ученике утиче на то да стичу сигурност, доследност, толеранцију, спремност за преузимање ризика, самопоштовање, оптимизам, способност дивергентног мишљења и унутрашњу мотивацију за учење. Све то у најбитнијем подстиче и развој даровитих ученика. Исто тако,

[...] било који посебан таленат ће се развијати или ће бити пригушен, зависно од услова и средине. Ако су услови повољни, ако средина нуди прихватање, подршку и подстицање, шансе детета су веома погодне и добре. Социјална средина омогућава испољавање различитих особености и својстава личности (Ђорђевић, 1997: 587).

У подстицању развоја талентованих од наставника се посебно очекује и то да прати рад и развој ученика који су идентификовани као даровити. У том смислу они треба да прикупљају податке о талентованим ученицима, учествују у процесима идентификације талентованих, брину о томе да талентовани појединци нађу адекватно мјесто у наставном процесу, прате ефикасност предузетих педагошких мјера у раду с талентованим и брину да се на вријеме предузму мјере нужне за нормално напредовање талената (Мандић, 1995). Исто тако,

[...] наставници су креатори програма, организатори ученичког рада, креатори психолошке климе и педагошких ситуација значајних за успех ученика. Они стварају повољан миље за учење, обезбеђују услове за несметан рад ученика, производе материјале и средства за учење. Функција наставника је да подстиче ученике на самосталан рад, критичко мишљење и креативно испољавање. Он је организатор ученичког рада, интелектуални вођа и саветник у процесу учења. Он буди радозналост својих васпитаника, обезбеђује им изворе сазнања да би задовољили своју радозналост и интензивно развијали способности. Његова је функција да подстиче развој талената, да даје подршку младим људима у часовима изузетних тешкоћа, криза и губљења повјерења у себе (Мандић, 1995: 220–221).

У склопу таквог деловања наставника налази се и обавеза да подстиче ученичко откриће, истраживање, индивидуалне активности, те да креира образовне стратегије значајне за подстицање креативности и развој даровитих. За успешну реализацију програма рада са даровитим ученицима, наставник мора да има подршку родитеља, друштвене средине, специјализованих стручњака (педагога, психолога) и материјална средства за унапређивање васпитно-образовног рада (Будимир-Нинковић, 2011).

За стварање и подстицај развоја стваралаштва нужно је: знање, одговарајући услови, материјал, подстицати комуникацију и размишљање као

и постављање питања, слушати њихове идеје, подржати одређене акције, организовати групне активности како у настави тако и у ваннаставним активностима. Притом увек треба планирати адекватне садржаје и диференциран приступ ученицима према њиховим способностима (Будимир-Нинковић, 2006). Садржаје треба бирати тако да буду примерени подстицању интелектуалног, моралног, естетског, радно-техничког, еколошког и здравственог развоја ученика.

Закључак

Дакле, ефикасност ученика у одређеним активностима, као и при томе испољена креативност, могу у значајној мери да укажу на даровитост. Будући да су образовне потребе даровитих ученика специфичне, улога наставника је веома деликатна и захтевна тако да се она мора померати са улоге преносиоца знања на улогу онога ко подстиче развој и учење. При томе се мора имати у виду и то да даровити ученици имају права на индивидуално напредовање.

Да би испунио оваква очекивања наставник мора бити одговарајуће образован. Будући да у пракси професионалне припреме наших наставника они нису за ову улогу довољно стручно оспособљени, потребно им је додатно образовање, односно стручно усавршавање. Са тим циљем, као и са циљем усавршавања наставе уопште нова научно-техничка достигнућа налажу наставнику трагање за новим изворима знања, за ефикаснијим методама и облицима рада, као и за савременим наставним средствима.

Од школе као институције се очекује да буде креативна и организована тако да има одговарајуће наставнике и услове за рад. У том смилсу креативна школа мора бити заснована на поверењу ученика а што се потврђује могућностима адекватног комуницирања, поштовања сваког учесника у комуникацији, занимљивим курикулумом и разноврсношћу образовних садржаја.

Литература:

- Будимир-Нинковић, Г. (2011): *Васпитање у породици и школи данас*. Јагодина: Педагошки факултет.
- Будимир-Нинковић, Г. (2006): *Значај комуникације и индивидуализације у организовању слободног времена даровитих ученика у продуженом/целодневном боравку*. Вршац: Зборник 12, Виша школа за образовање васпитача.
- Ђорђевић, Б. (1995): *Даровити ученици и (не)успех*. Београд: Заједница учитељских факултета.
- Ђорђевић, Б., Максић, С. (2005): *Подстицање талената и креативности младих – изазов савременом свету*. Београд: Зборник Института за педагошка истраживања, број 1, стр. 125.
- Ђорђевић, Ј. (1997): *Настава и учење у савременој школи*. Београд: Учитељски факултет.

- Ивановић, С. (2003): *Системски предуслови за рад са даровитим ученицима*. Вршац: Зборник 9, Виша школа за образовање васпитача.
- Јанковић, П. (1994): *Професионално усмеравање, селекција и образовање будућих учитеља*, Нови Сад: Педагошка академија.
- Јанковић, А. (2012): *Утицај информационо-комуникационе технологије на постигнућа ученика у настави природе и друштва*. (Докторска дисертација). Ужице: Учитељски факултет Универзитета у Крагујевцу.
- Мандић, П. (1995): *Индивидуална комплексност и образовање*. Београд: Научна књига.
- Харлен, В. (2010): *Принципи и велике идеје научног образовања*. Београд: Просветни преглед.

Gordana Budimir-Ninković, PhD

Faculty of Pedagogical Sciences of the University of Kragujevac, Jagodina

Aleksandar Janković, PhD

University in Novi Sad, Faculty of Sombor

TEACHERS' ROLE IN ENCOURAGING DEVELOPMENT OF GIFTED STUDENTS

Abstract: In the modern world of knowledge, teachers' role is very complex and dynamic. Teachers perform numerous, various, mutually connected functions. Each function has its own influence on students' development (intellectual, working, technical, moral, esthetical, ecological). Therefore, there has to be a differentiated approach to students depending on their abilities. Special group of those students are gifted. While encouraging their development, it is teachers' role and responsibility to use (extra)curricular activities with them, find and implement methods and materials used in educational work.

Keywords: teacher, development, gifted students, educational work.